

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

**IV. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ SEMPOZYUMU**

-HANEFÎLİK-MÂTURÎDÎLİK-

05-07MAYIS 2017

CİLT 2

Kastamonu Üniversitesi
IV. Uluslararası
Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu
-Hanefilik-Mâturîdîlik-

EDİTÖRLER

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR

Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ

Arş. Gör. Yusuf KOÇAK

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

ISBN: 978-605-4697-06-9 (Tk)

978-605-4697-08-3 (2.c)

Aralık 2017, Kastamonu

Baskı: Kastamonu Üniversitesi Matbaası

Eserde yayımlanan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin
ilmî ve hukuki sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Her hakkı saklıdır.

İMAM MÂTURÎDÎ'NİN TE'VİLATÜ'L-KUR'AN ADLI ESERİNDE MÜŞKİL AYETLERİ TELİFİ

The Ta'lif Of So-Called Contradictory Ayats in al- Mâturîdî's
Book Entitled Ta'wilat al-Qur'an

Süleyman PAK¹

Özet

Ebû Mansur el-Mâturîdî ehl-i sünnet ekolünün temel düşünce sistemine çok önemli katkılar yapmış büyük bir âlimdir. O bıraktığı eserler yanında oluşturduğu düşünce sistemiyle günümüze kadar gelen süreçte büyük kitleleri etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir. Bu büyük âlimin bize bıraktığı düşünce sisteminin yapısal özelliğini kavramaya yarayan Te'vilatü'l-Kur'an adlı tefsiri bu açıdan hiç şüphesiz çok önemli bir kaynaktır.

Müşkilü'l-Kur'an, ayetler arasında zahirde var gibi görülen çelişki vehmini ortadan kaldırmada başvurulan yöntemler üzerinde duran bir usul ilmidir. Ayetler arasında var gibi görülen bu arızı durumun ortadan kaldırılması için gerekli açıklamalara ihtiyaç duyulmaktadır. İslam âlimleri problemin çözümünde nesh, cem' ve telif yöntemini kullanmışlar ancak, bazıları Kur'an'ın bütünlüğü açısından bu konuda neshin uygun olmadığını, sadece cem' ve telif yönteminin doğru olacağını söylemişlerdir. İmam Mâturîdî'nin kullandığı yöntemler, çözüm önerileri ve ileri sürdüğü akli yorumlar incelendiğinde onun konuya dair görüşleri de tespit edilmiş olacaktır. Buradan hareketle bu çalışmada Mâturîdî'nin, zahirde görülen ayetler arası ihtilaflı durumları gidermede nasıl bir usul takip ettiği ve ayetlerin bütünlüğünü ispata yarayan yaklaşımları ele alınacak ve kullandığı akli yöntemler tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mâturîdî, Te'vilatü'l-Kur'an, tearuz, telif, müşkil.

Abstract

Abu Mansur al Mâturîdî is an important scholar who significantly contributed to sunni thinking system by using the method of reasoning. His works and his established thought system has been affecting the people interested in islamic sciences. Ta'wilat al-Qur'an is one of his valuable books which contribute to our understanding of his thinking system. It is necessary that we determine Mâturîdî's contributions to Qur'anic interpretation by examining his tafsir to understand his views about Qur'an and tafsir.

Mushkil al-Qur'an is a science which examine the problems about so-called contradictory ayats. We need the explanations regarding to solve the problems about so-called contradictory ayats. By doing this, we apply to evidences related to aql (reasoning) and naql (evidences). Islamic scholars applied to the method of naskh, ta'lif and collection to solve the problems but some scholars preferred to use only ta'lif and collection. We can determine the views of al Mâturîdî about any topic by collecting his remarks and interpretations under the same title. In this article, we will analyze the method of al Mâturîdî to solve the problems about so-called contradictory ayats, his views on the integrity of ayats and his rational methods.

Keywords: Mâturîdî, Ta'wilat al-Qur'an, contradiction, compilation, difficult.

¹ Yrd.Doç.Dr.,Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, suleyman.pak@gop.edu.tr

Giriş

Müşkilü'l- Kur'an², muhataptan kaynaklanan bazı nedenlerden dolayı lafzın zahirinden hareketle ayetler arasındaki anlam bütünlüğünün kavranamaması sebebiyle oluşan çelişki vehmini gidermek için gerekli olan yöntem ve açıklamaları konu alan bir Kur'an ilmidir.

Kur'an'ın ilahi bir kelim olması hasebiyle içerisinde anlatılan hususların gerçekliği hakkında en küçük bir bilgi yanlışlığının bulunması doğası gereği mümkün değildir. Allah sonsuz ilme sahip, zatı ve sıfatlarıyla bütün olumsuz nitelermelerden uzak bir Malik olması dolayısıyla onun kelamı bilgiye, yoruma, akli kapasiteye dayalı ve kişiden kişiye değişen, bu nedenle de gelişmelere göre yeniden şekillenen beşer sözü ile kıyas edilemez. Çünkü eşyanın hakikati insana bilgi ve birikimi kadar görünmekte, bu da zamanın getirdiği yeni durumlara göre değişim geçirmektedir. Bu nedenle herhangi bir sınırlama taşımayan ilahi kelamın doğası muhatabı göz ardı etmeyecek şekilde mutlak hakikatleri içinde barındırmaktadır. Bu gerçekler, bazen muhkem ve mufassal bazen de edebi incelikleri içinde barındıran ifadelerle mücmel, mübhem ve müşkil şekilde anlatılmaktadır. Nitekim ilahi kelamın kendine özgü bir anlatım biçimi bulunmaktadır. Kelamın muhatabı insan bu özgünlüğü hesaba katmalı, anlama sürecinde kendisine gerekli olan donanıma sahip olmalıdır.

İslam'ın ilk dönemlerinden bu yana sözü edilen anlama çabası doğrultusunda âlimler ayetler arasında anlaşılma gücünü çekilen hususları incelemişler ve bu alanda kıymetli eserler telif etmişlerdir. Bu çalışmalar bir taraftan Müslümanların müşkil ayetleri anlama çabasına katkı sağlamış, bir taraftan da Kur'an'a yöneltilen art niyetli eleştirilere cevaplar vermiştir.

İmam Mâturîdî telif ettiği Te'vilâtü'l-Kur'an³ adlı tefsire dair eserinde yeri geldikçe bu tür ayetleri tevîl ederek Kur'an'ın anlam bütünlüğü içerisinde izah etmiştir. Bu açıklamaları yaparken de büyük oranda Taberî'den yararlanmış olduğu görülmektedir. Bu çalışmada müellifin yaklaşımı ve çözüm yöntemleri örnekler yardımıyla incelenecektir.

Müşkil ayetleri telifte iki yöntem takip edilmektedir. İlki cem ve telif, ikincisi de nesh yöntemidir. Âlimler ayetler arasında telif imkânı bulunduğunda nesh gidilemeyeceğini söylemektedir. Mâturîdî, hakkında nesh vaki olduğu ileri sürülen ayetlerle ilgili telif imkânı varsa tercihini bu yönde kullanarak açıklamalar yapmış, ancak yine bu konuda klasik nesh yaklaşımını benimsemiş ve bu tür ayetleri genelde nesh yöntemiyle açıklamıştır.

1- Mâturîdî'nin Cem' ve Telif Yöntemiyle Müşkil Ayetleri Açıklaması:

Ayetlerin arasında zahirde var gibi görünen tearuz ve tenakuz durumunu ortadan kaldırmada başvurulan yöntemlerden biri cem' ve telifdir⁴. Cem' ve telif bu durumda olan ayetleri anlam bakımından ele alıp onların arasında herhangi bir zıtlığın bulunmadığını göstermektedir. Kur'an'da tutarsızlık bulunmadığını gösteren ayetler bulunmaktadır (Nisa, 4/82; Bakara, 2/1; Kehf, 18/1). Nitekim insan elinden çıkan eserlerde görülebilecek bu tür olumsuzlukların ilahi kelamda bulunması düşünülemez.

İmam Mâturîdî tefsire dair eserinde ayetleri tevîl ederken parçacı bir yapı ile değil bütüncül bakışla onları değerlendirmekte (Kırca,127), ayrıca üzerinde durduğu konu ile ilgili

² Konu ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Süleyman Pak, Müşkilü'l-Kur'an, (basılmamış doktora tezi) Konya,2000; Abdurrahman Çetin, Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi, Dergah Yay., İstanbul 2012, s.285 vd.; Muhsin Demirci, Tefsir Usulü ve Tarihi, İFAV, İstanbul,1998,s.166-173;Yusuf Işıcık, Kur'anı Anlamada temel İlkeler, Esra Yay.,Konya 1997,s.53 vd.

³ Te'vilâtü'l-Kur'an'ın özellikleri hakkında yapılmış iki çalışma için bkz. Süfyan Musa İbrahim Halil, Tefsîru Ebi Mansûr el- Mâturîdî (Te'vilâtu Ehli's-Sünne), Dirâse, Menhecîyye, Tahlîliyye, Camiatü Yermûk, 2009; İmam Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el- Mâturîdî, Te'vilâ'tü'l-Kur'an, (Tah. Mecdî Bâsellûm) Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, I, 3- 343(Mukaddime kısmı).

⁴ Bu yöntemlerle ilgi geniş bilgi için bkz: Süleyman Pak, "Ayetlerde Çelişki Bulunduğu Vehmini Gidermede Kullanılan Yöntemler ve Bunların Değerlendirilmesi" Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Tokat, 2013, 2. Sayı, s. 112-128; İsmail Lütfi Çakan, Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul,1996, s.163.

diğer ayetleri de delil olarak vermektedir. Bu yaklaşım müşkil ayetler arasındaki anlam bütünlüğünü gösterme açısından son derece önemlidir. Tefsire dair eserlerde Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri şeklinde tasnif edilen hususun bu eserde açık ve zengin bir şekilde işlendiği görülmektedir. Anlama güçlüğü çekilen ayetlerin kendi içinde veya başka ayetlerle arasındaki tearuz vehmini gidermede kullanılan bu yöntem ise ayetler arasında anlam bütünlüğü bulunduğunu gösterecek açıklamalar sunmaktadır. Müellifin eserinde bu bütünlüğün mevcudiyeti bariz bir şekilde görülmektedir. Şimdi bu konuyu ayetlere getirdiği açıklamalarla örneklendirelim:

a- Hesap Anında Nesep Bağının Kaldırılması:

Müminun 101 “*Sûra üflendiği zaman artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar.*”⁵

Saffat 27 “*(İşte bu duruma düştükleri vakit) onlardan bir kısmı, diğerlerine yönelir, birbirlerini sorumlu tutmaya çalışırlar.*”

İlk ayette kıyametin kopmasının ardından insanlar arasında hiç bir akrabalık bağının kalmayacağı beyan edilirken, ikinci ayette dünyada iken yaptıkları işlerle ilgili tartışma içerisinde olacakları yani daha önce tanışan insanların akıbetleri ile ilgili karşılıklı birbirlerini suçlamaya kalkışacakları haber verilmektedir. Zahirde iki ayet arasında bir çelişkinin varlığı sezilmektedir. Bu durumda ayetlerin ne kastettiği ve nasıl bir anlam ifade ettiği açıklamaya muhtaç görünmektedir. Bu da insan kaynaklı bir anlama meselesidir ve dolayısıyla konu ile ilgili bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

İmam Mâtürîdî bu iki ayetle ilgili yaptığı açıklamalarla sonuçta ayetlerin bir çelişki barındırmadığını göstermektedir. Ona göre, ayetlerde anlatılan konu bütün insanlar hakkındadır ve bu da uzun bir dönemi kapsayan ahiret hallerinin farklı yerlerinde ve dönemlerinde meydana gelecektir. İbn Abbas (Taberi, 2000, 19/71) ve diğerlerinin dediği gibi ayetlerde geçen olayların aralarında zaman farklılığı bulunması sebebiyle insanlar ahirette bir yer ve zamanda sorgulanmazken, başka bir yer ve zamanda ise sorguya çekileceklerdir. Bazıları bu çekişmenin insanlarla cin ve şeytanlar arasında olacağını söylemişlerdir. İnsanların, cin ve şeytanlara yönelik olarak ileri sürdükleri kendilerini onların yoldan çıkardığı iddiası karşısında onlar da imanı asıl kendi arzu ve istekleriyle terk ettiklerini, bu konuda herhangi bir zorlamaya maruz kalmadıklarını söyleyeceklerdir. Bu durum tıpkı insanın şeytanla aralarındaki münazara ve mücadeleye benzemektedir ki (İbrahim, 14/22; A'raf, 7/39) bunun anlamı ‘biz sizi delilsiz ve nedensiz çağırdık siz de uydunuz’ demektir (Mâtürîdî, 2005, 8/556-557).

Eğer ayet kâfirler hakkında olup özel bir durumu ifade ederse, o zaman burada iki husus ortaya çıkmaktadır: Birincisi “felâ ensâbe” den, şayet nesep kaldırılmayacak olsaydı o zaman bir kısmının başka bir kısımla kendileri dışındaki kimselere karşı yardımlaşmaya kalkışabileceği anlaşılırdı. Nitekim onlar dünyada birbirlerine destek ve yardıma aracı oluyordu. Ayet ahirette nesep bağı kesilerek onların bu yardımlaşmasının ortadan kaldırılacağına işaret etmektedir. Araplar soy ve akrabalık bağları bakımından birbirlerine karşı övünürlerdi ve bu sebeple akrabalar birbirlerine yardım eder, dayanışma içinde olurlardı. Ayet bu durumun ahirette kendilerine bir fayda vermeyeceğini ve bu bağın ortadan kalkacağını bildirmektedir.

İkincisi, kıyamette aralarındaki nesep bağının kalkacağı bildirilmektedir. Çünkü o günün dehşeti ve korkunçluğu sebebiyle insanlar kendi halleri ile meşgul olacaklar, başkalarını unutacaklar bu sebeple de kendi dışındakilere bakacak durumları kalmayacak, diğerlerine sahip çıkmaya kalkışamayacaklar, hatta onlardan kaçacaklardır. Bütün bu durumlar kıyametin korkunçluğu ve zorluğu sebebiyledir, o esnada herkes kendi başının çaresine düşmüştür. Yakını bile olsa kendi işleri ile meşgul olması sebebiyle onlarla ilgilenemeyecektir.

⁵ Ayet mealleri TDV. ve DİB. yayılarından alınmıştır.

Bu açıklamaların ardından Mâturîdî konu ile ilgili tercihini bütün insanların kastedilmiş olmasından yana kullanmakta, ayette farklı yerler ve zamanlar kastedildiğini beyan etmektedir. Yani bir yer, zaman ve konuda soruşurlar başka bir mekân, an ve hususta soruşmazlar⁶.

Müellif ayetin açıklaması bağlamında Resulullah'tan gelen bir hadise de yer vermektedir: O, 'bütün nesepler ortadan kalkacak benimki hariç' (Ahmed b. Hanbel, 1991, 4/323) buyurmuştur. Haberde geçen neseplere hakkında farklı yorumlar ileri sürülmüştür:

a- Kendi gerçek nesebi ki o zaman anlamı şefaati bunlara olur başkasına olmaz, demektir.

b- Nesepten maksat bütün inananlardır, yani kendisine tabi olan herkes ona intisap etmiş demektir. Bu durumda anlam 'benim şefaatin dışındaki bütün şefaathler kaldırılmıştır' demek olur. Bu da şefaatin getirdiği dini kabul etmek suretiyle ona uyan ve intisap eden herkes hakkında olacağı anlamına gelir (Mâturîdî, 2005, 7/495-496).

c-Ahirette İnsanların Sorguya Çekilmesi İle İlgili Hususlar:

Saffat 24: "(Allah, meleklerine emreder:) Zalimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını ve Allah'tan başka tapmış oldukları putlarını toplayın. Onlara cehennemin yolunu gösterin. Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekilecekler!"

Hicr 92-93: "Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsini yaptıklarından dolayı sorguya çekeceğiz."

Araf 6: "Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorguya çekeceğiz!"

Enbiya 23: "Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir."

Bakara 174: "... Kıyamet günü Allah ne kendileriyle konuşur ve ne de onları temiz çıkarır. Orada onlar için can yakıcı bir azap vardır."

Rahman 39: "İşte o gün insana da cine de günahı sorulmaz."

Yukarıdaki ayetlerin bir kısmında insanların hesaba çekileceği beyan edilirken bir kısmında da sorguya çekilmeyecekleri ifade edilmektedir. Görünürde ayetler arasında bir tearuz bulunduğu düşüncesi akla gelmektedir. Mâturîdî bu ayetlerle ilgili yaptığı açıklamalarda ayetlerin anlam yönüyle aralarında çelişki vehmine yol açacak bir durum olmadığını göstermektedir. Örneğin, ilk ayetteki durdurma emri hesap görme içindir. Mes'ûlûne, muhâsebûne anlamına gelmektedir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette kıyamet günü hesabın dışında farklı durakların bulunduğu, insanların her bir durakta şu kadar yıl bekletilecekleri aktarılmakta ve ardından bu ayeti okuduğu haber verilmektedir. Bu da insanlar arasında belli bir zamanda hesaplaşmanın yapılacağını göstermektedir. Nitekim A'raf suresi 38-39. ayetlerde hesaplaşma sırasında aralarında husumet, tartışma ve uzlaşma gibi durumların olacağı haber verilmektedir (Mâturîdî, 2005, 8/555).

Rahman suresi 39. ayetin tevili ile ilgili farklı yaklaşımları nakletmekle yetinen Mâturîdî, konunun anlaşılması hususunda bunları yeterli bulmuş olmalı ki daha fazla bir açıklamaya ihtiyaç duymamıştır. Nitekim yapılan yorumlardan da anlaşılacağı üzere ayetler arasında herhangi bir uyumsuzluk bulunmamaktadır. Aksine mana bakımından birbirlerini desteklemektedir. Ayetle ilgili şu görüşler ileri sürülmüştür:

1-İnsan ve cinler başkalarının yaptıklarından değil, sadece kendi işledikleri amellerden sorguya çekilecektir. Tıpkı birinin dalâletinden başkalarının sorgulanmayacağı gibi. Ancak birinin dalâlete düşmesinde etkili olmuşsa o zaman dâlile yaptıklarından, mudille de onu dalâlete sürüklemesinden sorulacaktır (Fussilet, 41/29).

2-Ne cinlere insanlardan ne de insanlara cinlerden işledikleri günahlarla ilgili sorulacaktır. Her topluluk kendi yaptıklarından sorgulanacaktır.

3-Buradaki kendilerine yöneltilen soru haber alma veya neler yaptığını öğrenme amaçlı bir soru değildir. Aksine onlara 'bunu yapan sen değil miydin?', denilerek, niçin yaptığı ile ilgili kendilerinden deliller talep edilecektir. Yani işlerin türünü değil, bunları niçin

⁶ Mâturîdî, Saffat 27. ayeti de bu açıklamalarına delil getirmektedir.

yaptığının gerekçesi sorulacaktır. Çünkü her inanış ve tutulan yolun bir gerekçesi bulunur ve yapılanlar bu amaç doğrultusunda gerçekleşir.

4-Onlara günahlarından sorulmayacak, çünkü yüzlerinin kararmış ve gözlerinin mavileşmiş olması gibi alametlerden halleri fark edilecektir. Nitekim Kur'an'da kâfirlerin vasıfları (Abase, 80/40; Âl-i imran 3/106) bu şekilde anlatılmaktadır. Buna karşılık müminlerin sahip olduğu üstün özellikler de yine ayetlerde zikredilmektedir (Kıyame, 75/22-23; Âl-i imran, 3/107).

5-Meleklerle mücrimlerden sorulmaz. Çünkü onlar simalarından tanınacaktır (Naziat, 8-9; Nisa, 4/47; Mâturîdî, 2005, 9/477; Taberi, 2000, 23/52).

Hicr 92-93. ayette geçen 'Lenes'elennehüm ecmain' ifadesinin açıklaması ile ilgili olarak farklı görüşlere yer veren Mâturîdî, burada kastedilenlerin yaratılmış olanların tamamı olduğunu nakletmekte ve aşağıda tevili verilen A'raf 6. Ayete, yani insanların hepsinin sorgulanacağına gönderme yapmaktadır. Nitekim Peygamberlere risaletin tebliğinden, gönderilen toplumlara da bu çağrıya icabet edip-etmediklerinden sorulacaktır.

Bazıları, onların Kur'an'ı alaya alanlar, Resulullah ve ashabı ile istihza edenler olduğunu, kendilerine yaptıklarının delilleri sorulacağını, resulü ve getirdiği kitabı inkâr ederek ona sihir demeleri, yalanlamaları, kehanetle itham etmeleri, Allaha iftira atmaları sebebiyle kötü muamelelerinin sonucunu yüklenmiş olacaklarını söylemektedir. Bu yüzden onlara ne yaptıkları, hangi işi işledikleri sorulmayacak, çünkü bunların hepsi zaten kitapta yazılı olacak ve onları okuyacaklardır (İsra, 17/14; Taberi, 2000, 17/150). Nitekim ayette geçtiği gibi, vaidle yemin birlikte kullanılırsa, cezada en son noktayı ifade etmektedir (Mâturîdî, 2005, 6/466).

A'raf 6'da resullere ve kendilerine gönderilene karşı yaptıklarından sorulacağı beyan edilmektedir. Rahman 39 ve Enbiya 23. ayetlerini birlikte değerlendiren Mâturîdî konu ile ilgili farklı ifadelerin ne anlama geldiğini açıklamaktadır. Ona göre kişilere yaptığı işin çeşidi ve mahiyeti değil de (Mü'min, 40/84) hangi gerekçe ile günahı işlediği sorulacaktır. Ya da ahiret sürecinin bir merhalesinde sorulacak, başka bir yerinde ise soru sorulmayacaktır. Başka bir ifadeyle günahı işleyene sorulacak bir kişiye başkasının işlediği günahıtan sorulmayacaktır. Ahirette işler dünya hayatındakinden farklı olacaktır. Dünyada bazen birinin işlediği suçtan başkaları da hesaba çekilmektedir. Ahirette ise her kişi kendi yaptıklarından sorumlu olacaktır. Ayetteki "sorulmaz" ifadesi her şey açığa çıktıktan sonra şeklinde de anlaşılabilir. Bu durumda tekrar kendisine sorulmasının bir anlamı kalmamış olacaktır. Öyleyse kendisi gizli kalan hususlardan hesaba çekilecektir. Nitekim melekler açıktan yaptıklarını kayıt altına almışlardı (Kaf, 50/18). Zaten soru da itiraf etme amacıyladır. Bundan sonra daha da soru sorulmaz (Mâturîdî, 2005, 4/359).

Ayette resullere sorulması hususu kendilerine tebliğ vazifesi ile ilgili görevlerini tebliğ edip-etmedikleri ile ilgili olacaktır. Onların ümmetlerine de tebliğin kendilerine ulaştırılıp-ulaştırılmadığı hakkında sorulacaktır. Bu da elçilere bir şahitlik anlamı taşımaktadır (Bakara, 2/143). Bu arada başka bir yorum da şudur: meleklerle ve elçilere karşılıklı olarak risalet görevlerini yerine getirip getirmediği ile ilgili soru sorulacaktır. Elçilere davet ettikleri dine ümmetlerinin icabet edip-etmedikleri de ayrıca sorulacaktır (Maide, 5/109; Kasas, 28/65. Mâturîdî, 2005, 4/360).

Bakara 174. Ayetle ilgili olarak İmam Mâturîdî şöyle bir yoruma yer vermektedir: İsrailoğullarının kendi kitaplarında mevcut olan Resulullah'ın risâleti ve onun özelliklerine dair bilgilerle birlikte, üzerlerine uygulanması emredilen cezalarla ilgili hadleri gizlemeleri sebebiyle onlarla Allah ahirette hayır kelamı ile yani güzel bir sözle konuşmayacak, başka bir kelamla yani azarlamayla konuşacaktır (Müminun, 23/108). Ya da onlara gazap etmesi sebebiyle kendileriyle konuşmayacaktır (Mâturîdî, 2005, 1/632).

Enbiya 23 ayetle ilgili olarak da şunları söylemektedir: Mâturîdî Allah'ın yaptıklarından sorumlu olmadığını yani herhangi bir hesap verme durumunun bulunmadığını işlerken ayette geçen ifadede üç ihtimal bulunduğunu söylemektedir: 1- O ne yaparsa kendi mülkünde ve saltanatında yapar, ancak başkasının mülkünde ve saltanatında bir şey yaparsa o

zaman yapan kimseye soru sorulur. 2- O her işinde hikmet sahibidir ve bu yüzden hiçbir işi hikmet dışında meydana gelmez. Fiilinde sefihlik görülen birine yaptığı ile ilgili sorulur. Bu sebeple hikmet sahibi birine 'niçin böyle yaptın' diye sorulmaz. 3- Eğer yaptıklarından dolayı sual ihtimali bulunursa o zaman emir-nehiy olasılığı söz konusu olur, 'Şöyle yap! Böyle yapma!' diye ki bu da muhaldir. Çünkü bir konuda emir sabit olsa o zaman bu emir ihtiyaç talebi anlamına gelirdi. Kendinden üstün olan birine emir, ihtiyaç talebi demek iken, aşağısında birine ise yerine getirmesi gereken bir görev olur (Mâturîdî, 2005, 7/335).

c- Taaddüd-ü zevcât ve Tek Eşlilikle ilgili Ayetlerin Telifi:

Nisa 3: "Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o taktirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur."

Nisa 129: "Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz. Öyle ise (birine) büsbütün gönül verip ötekini (kocası hem var, hem yok) askıda kalmış kadın gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir."

Mâturîdî'ye göre ayetteki haksızlık yapmaktan korkulması durumunda tek kadınla evli kalma⁷ hususu bir emir olmayıp bu konuda çözüm hedefli bir yol gösterme ve müminleri terbiye etme amaçlıdır. Bir kişi adaletsizlikten korksa bile birden fazla kadınla evlenmesinin caiz olduğunu söyleyen Mâturîdî, bu durumun boşadığı kadına adil davranması emredilen bir kişinin tekrar onu nikâhlaması gibi olduğunu ve eğer bu kişi eşine karşı adil davranmadığı takdirde günahkâr olmakla birlikte evliliğinin geçerli olduğunu beyan etmektedir.

Ayette adaletsizlikten korkma, kişinin eşine ayırması gereken özel zaman, görüşme ve buluşma sırası, nafaka gibi hususlarda haksızlıktan endişe etme anlamında olup bu durumda tek eşle yetinme tavsiye edilmiştir. Nitekim eşler için adalet ilkesi çerçevesinde yerine getirilmesi gereken sorumluluklarla, cariyelerine karşı efendisinin mükellef tutulma şartı bulunmamaktadır. Ayrıca cariyelerde sayısal bir sınırlama da yoktur.

Mâturîdî, haksızlık yapmaktan korkulması durumunda tek kadınla evlenme ile ilgili yukarıda beyan edilen konularda âlimlerin adaletin sağlanmaması halinde de kişinin tek kadınla evli kalmasının gerekli olmadığı kanaatine sahip olduklarını nakletmektedir. Buna gerekçe olarak da cevaza sebep olan şeyin zikredilen korkuda belli bir sınırın olmamasını ve bundaki ölçünün bilinmemesini göstermektedir. O, tam olarak tecelli edip etmediği hususunda adalette bile az olsa bir korku bulunduğunu, dinin, korku ve ümit arasında bir konumda durduğunu söylemektedir. Nitekim Allah bir şeyi helal kılmak için insanların mahiyetini bilemediği bir şartla onları sorumlu tutmaz (Mâturîdî, 2005, 3/7- 13).

Nisa 129. ayet ile ilgili olarak Mâturîdî, burada sözü edilen adil olma konusunda ne kadar hassas davranılsa da eşler arasında adaletin sağlanamayacağını düşünmektedir. Buna göre ayetler arasında çelişki vehmini Mâturîdî şu açıklamalarla gidermiştir: İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre kalpteki sevgiyi eşit olarak paylaşırma hususunda eşler arasında adil olmaya ne kadar çabalanırsa çabalansın yine de bu başarılamayacaktır. Tamamen birine kapılıp diğer eşlerin geçimini sağlama ve günleri aralarında adil bir şekilde taksim etme hususunda birine karşı meyli diğerlerine haksızlık yapmaya yol açmamalıdır. Buradaki adaletten maksat eşler arasında her birinin hakları ile ilgili eşit muamelede bulunmaktır. Ancak insanın sevgi hususunda eşitliği sağlaması imkânsızdır. Nitekim insan sevginin paylaşımı gibi zorda kaldığı durumlardan sorumlu değildir. Sevgi insanın kalbinde var olan ve kontrolü imkânsız bir duygudur. İnsan ancak tercih imkânı olduğu hususlardan sorumlu tutulmaktadır. Bu durumda insan sevgi gibi kalpte var olan ve iradesi dışındaki hallerde eşit davranma gücüne sahip olmadığı için bununla mükellef değildir. Ayette işaret edilen, günlerin

⁷ Konu ile ilgili farklı bir yaklaşım için bkz. Mustafa Öztürk, Kur'an-ı Kerim Meali, Ankara Okulu Yay., Ankara 2014, s.112, 3 numaralı dipnot.

paylaşımı ve nafakanın temininde adaletten ayrılınılmaması, birine karşı duyulan sevginin diğerlerinin haklarını ihmale yol açmaması gibi durumlarda dikkatli olunması hususudur. Ayrıca bazılarının evli olup-olmadığı belli olmayacak şekilde ortada bırakılmaması, onların hukukunun korunması, maddi hususlarda adil ve eşit davranılması ancak kişinin sevgi gibi elinde olmayan hususlarda eşit davranmakla mükellef tutulmaması gibi hususlar da beyan edilmiştir (Mâturîdî, 2005, 4/67-69).

d-İnsanların Sarhoş Görünmesi:

Hac 2 “...İnsanları sarhoş görürsün; hâlbuki onlar sarhoş değildirler. Ne var ki Allah’ın azabı çok şiddetlidir.”

Bu ayetin öncesinde kıyamet esnasında yaşanacak olan korkunç hallerin tasviri yapılmakta ve ardından da insanların içki içmedikleri halde sarhoş gibi görünmesinden bahsedilmektedir. Bakanın onları sarhoş görmesi ile sarhoş olmamaları arasındaki anlam bütünlüğü nasıl sağlanacaktır? Mâturîdî bu ayetin kendi içindeki müşkili şu açıklamalarla gidermektedir: Bu ayette insanlar sanki sarhoşmuş gibi görünmektedir. Hâlbuki sarhoş olmadıkları halde onları sarhoş gibi görmek mümkün değildir. Çünkü onlar hakikatte sarhoş değildirler. Burada anlatılan şey görenin konumunu kuvvetlendirmektedir. Çünkü onların tamamı sarhoş olsaydı görenin de aynı durumda olması gerekirdi. Kendisi sarhoş olan aynı durumdaki başka insanların sarhoşluk halini göremezdi. Bu ayette Allah elçisine hitap etmektedir. Çünkü başkalarında olan korku onda bulunmaz. Nitekim bu hal temsil kabilinden olup onunla gerçeklik amaçlanmamıştır (Mâturîdî,2005, 7/388). Bu durumda ayet insanların kıyametin dehşeti karşısında büyük bir korkuya kapılacaklarını ve sarhoşun hali gibi ne yaptığını bilmez bir vaziyette sağa sola düşe kalka kaçışacaklarını haber vermektedir.

e-Bir Fiilin Allah’a veya İnsanlara İzafesi:

Enfal 17: “(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü’minleri, tarafından güzel bir imtihanladanemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

Mâturîdî bu ayeti, kulun bir işi yapmayı irade etmesi ve ona yönelmesinin ardından Allah’ın fiili yaratması şeklindeki ehl-i sünnet yorumuna göre açıklamaktadır. Ona göre ayette fiillerin gerçek sahibinin Allah olduğu, O dilemedikçe hiçbir işin gerçekleşmeyeceği, görünürde her ne kadar davranışlar insandan çıksa da onları iradesiyle yaratanın Allah olduğu sonuçta öldürme ve atmanın Onun iradesi doğrultusunda gerçekleştiği murat edilmektedir. Yani ayette silahın isabet etmesiyle meydana gelen yaralama ve ardından o kişinin ruhunun alınması işinde silahın isabetini ve canın çıkmasını hakikatte gerçekleştiren aslında Allah’ın olduğu beyan edilmektedir.

Mâturîdî konu ile ilgili farklı izahlar yapmaktadır:

1- Bir insanın ölümü yani canının alınması ile ilgili fiil yapana değil, gerçekte Allah’a ittir. Aslında bu iş sonuçta O’na dönmektedir. Çünkü buna malik olan O’dur. Mesela her vurma ve yaralama ölümle sonuçlanmaz. Atma da böyledir. İnsanın elinden çıkıp giden her şey atma(remy) değildir.

2- Onlar Allah’ın yardımı ile düşmanlarını öldürdüler. Nitekim bu birinin yardımı ile yapılan işin yardım edene nispet edilmesi gibidir.

Ayette geçen atma fiili ile ilgili olarak anlaşılması gereken şudur: İnsan düşmana karşı silahını çevirip nişan aldığı anda onu karşı tarafa isabet ettiren kişinin bu işi yapması değildir. Nitekim çok iyi nişan alındığı halde karşı tarafa isabet ettirilmeyen atışlar olmaktadır. Ayet işte bu isabet ve sonrasında gerçekleşen yaralama veya ölüm durumuna gerçekte karar verenin Allah olduğuna işaret etmektedir.

3-Müslümanlar düşmanla karşılaşmaya çok fazla istekli olmadıkları halde Allah düşmanlarının kalplerine korku ve zayıflık salmış, sanki onlar ölüme gönderilmişlerdi. Böylece onlara Allah’ın verdiği korku ve zayıflık hissi ile Müslümanları galip getirmiştir. Nitekim Allah hicret sırasında müşriklerin üzerine bir avuç toprak atılarak elçisini onlardan korumuştur.

Ayette Allah'ın her türlü işi kendisine izafe ettiği görülmektedir. Nitekim başka ayetlerde de her türlü hayrı ve güzel işi kendisine nispet etmiştir (Hucurat, 49/17; Bakara, 2/272; Fatiha, 1/6). Burada kullara önemli bir uyarı da bulunmaktadır. Şöyle ki, kul yaptığı her işi ihlasla ve Allah'ın yardımıyla yaptığının bilinciyle hareket etmeli, başarıyı kendine mal ederek kibre düşmemelidir (Mâtürîdî, 2005, 5/169-171).

f- Kalplerin Ürpermesi veya Sükûnete Ermesi:

Enfal 2: “Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O'nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler.”

Rad 28: “Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”

İlk ayette Allah'ın zikriyle kalplerin ürpermesinden haber verilirken, aksine ikincisinde anmakla sükûnete ermesinden söz edilmektedir. Görünürde ayetler arasında bir müşkil bulunmaktadır.

İmam Mâtürîdî ilk ayetle ilgili yaptığı değerlendirmede, burada söz edilen ürpermenin imanlarının bir gereği olduğunu, müminlerden bu tür bir imana sahip olmaları istendiğini, imanını içinde ve dışında gerçekleştiren müminlerde bu tür bir halin tezahür ettiğini, buna mukabil küfür ve karşı gelme halinin ortadan kalktığını beyan etmekte ve buna Nur suresi 62. ayeti delil getirmektedir (Mâtürîdî, 2005 5/154).

İmanlarının artması, ayetler kendilerine okunduğunda onların kullukla ilgili işlerinde dayanma güç ve kuvvetlerini artırmakta, münafıklarda ise kin ve kötülüğü ziyadeleştirmektedir. İmanda her saat ve anda bir yenilenme mevcuttur (Mâtürîdî, 2005 5/154).

İkinci ayette ise kalplerin zikirle sükûnete ermesinden bahsedilmektedir. Burada zikir Kur'an olup müminler onun üzerinde düşünürler, böylece ayetlerin gösterdiği hidayet doğrultusunda hareket ettiklerinde nail olacakları sevapları ümit ederek kalpleri sükûna erer ve mutmain olur. İnkârcılar dünya nimetlerini elde etmedeki tamah ve hırslarının ardından elde ettikleri nimetlerle sevinirken (Yunus, 10/7; Zümer, 39/45) müminler Allah'ı anma sebebiyle kalpleri sevinçle dolar, onlardaki müjdelere umarak mutlu olurlar. Yani müminler Allah'ı zikrederken, kâfirler de ondan başkasını anarken mutlu olurlar.

Müminlerin kalplerinin itminana ermesi, Allah'ın onlara yardım ve koruma vadetmesi, kendilerine nimet, lütuf, azamet ve celalini haber vermesiyle gerçekleşir. Bazıları da mümin Allah'a yemin ettiği esnada onun adını anmakla sükûn bulurken, başkasının üzerine yemin etmekten hoşlanmaz ve rahatsız olur, demişlerdir (Mâtürîdî, 2005, 6/338).

g-İnsanların Allah'ın Huzurunda Davalaşmaları:

Mürselat 35-36: “Bu, konuşamayacakları gündür. Onlara izin de verilmez ki, özür dilesinler.”

Zümer 31: “Sonra şüphesiz siz kıyamet günü Rabbinizin huzurunda muhakeme edileceksiniz.”

Ayetlere zahiren bakıldığında Mürselat 35-36. ayetlerde insanların hesap sırasında özür beyan etmelerine imkân veren bir konuşmaya kadir olamayacakları, Zümer 31. ayette ise kıyamette muhakeme edilecekleri bildirilmektedir. Muhakeme konuşmadan olamayacağına göre bu ayetlerde anlatılmak istenen durum ne olmalıdır?

İlk ayette geçen konuşamama durumunu Mâtürîdî, kendilerine faydası olabilecek bir konuşmaya kadir olamama olarak değerlendirmekte, tıpkı dünyada kendilerini Allah'a yaklaştıracak konuşmalara muktedir olmadıkları gibi, ahirette de hayrı söyleyemeyeceklerini beyan etmektedir. Böylece onlar hesap sırasında dünyada iken Allah'a karşı tavırlarına benzer bir muamele ile karşılaşacaklardır (Haşr, 59/19; Taha, 20/125).

Bir kısım alim de bu durumu, bazı konularda konuşacak, bazı konularda konuşamayacaklar veya delille konuşamayacaklar, yalan söyleyecekler, şeklinde yorumlamıştır. Buna Enam suresi 23. ayet delil olarak gösterilmektedir.

Mâtûrîdî, buradaki hususun, ahirette onlardan özür kabul edilmeyeceği ile ilgili olmadığını ifade etmekte, aksine ileri sürecekleri kabul edilecek bir özürlerinin bulunmadığını, yani özür bile bulamayacaklarını söylemektedir (Müddesir, 74/48). Tıpkı şfaat edebilecek kimseleri olmayıp, onlar için şfaat edemeyeceği gibi. Mücrimlerin işledikleri günahlar için ileri sürebilecekleri bir özrü olmayınca, özür beyan etmeye imkânları da olmayacaktır (Mâtûrîdî, 2005, 10/386).

Zümer 31. ayette geçen husumetleşmenin iki şekilde anlaşılması gerektiğini söyleyen Mâtûrîdî, bunların ya zulüm ve karşılıklı haklar hakkında ya da kıyamette azabı görünce dünyadaki işlerden dolayı tartışmaya tutuşacakları, fakat gerçek ortaya çıkınca sonuca teslim olacakları ancak bunun kendilerine bir fayda vermediğini görecekları hususunda olduğunu söylemektedir.

Konu ile ilgili olarak Mâtûrîdî İbn Ömer'den bir haber nakletmektedir: “Biz bu ayetin tefsirini anlamamıştık. Kim kiminle husumetleşiyor? derdik. Ne zaman ki fitneler resulün ashabı arasında zuhur etti ve yüz yüze vuruşmaya başladılar, işte o vakit bu ayetin bizim hakkımızda nazil olduğunu anladım”.

Yine nakledildiğine göre bu ayet nazil olunca bazı sahabe kendilerinin kardeş olduğu halde nasıl husumetleşeceğini hayretle sormuş, daha sonra Hz. Osman zulüm ve düşmanlıkla öldürülünce bunun onlar hakkında olduğunu o zaman daha iyi anlamışlardı (Mâtûrîdî, 2005, 8/680).

h-Meryem'in Abisi Harun:

Meryem 28: “*Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi.*”

Ayette Meryem ile Hz. Harun arasında zaman farkı olmasına karşılık onun nasıl kız kardeşi olarak ifade edildiği hususu müşkildir. Mâtûrîdî bu hususta ileri sürülen yorumları sıralamaktadır. Buna göre;

a-Bazıları Musa'nın kardeşi İmran oğlu Harun'un kız kardeşi olduğunu söylemekte ve bunu da Resulullah'tan gelen bir habere dayandırmaktadırlar (Müslim, “Adab”, 9). Mâtûrîdî, bu rivayet sahihse eğer o zaman ayette bahsi geçen kişinin o olduğunu bildirmektedir (Taberi, 2000, 18/86). Ona göre bir konuda nakil varsa teville gerek yoktur.

b-Bir başka görüşe göre Meryem'in babadan bir kardeşi vardı, adı Harun b. Matan'dı ve bunun için ona isnat ederek Harun'un kardeşi dediler.

c-Harun içlerinde yaşayan salih ve ibadete düşkün birisi idi. Meryem'in de ibadetini ve salih oluşunu ona benzettiler ve ona nispet ettiler (Taberi, 2000, 18/86).

d-İsrailoğulları sevgilerinden dolayı her salih kimseye Harun derdi. Bu sebeple Meryem'i de salihliği ve ibadeti sebebiyle bu şekilde çağırdılar ve ona nispet ettiler (Mâtûrîdî, 2005, 7/233; Taberi, 2000, 18/186- 187). Bu görüşlerden anlaşıldığı üzere ayette geçen Harun'un Hz. Musa'nın kardeşi değil de Meryem'in döneminde yaşayan birisi olma ihtimali daha güçlü görülmektedir.

1- Meleklerin Adem'e Secde Etmesi Meselesi:

Mâtûrîdî, meleklerin Adem'e secde etmelerinin emredilmesi hususunu geniş bir şekilde incelemiş bu konuda ileri sürülen görüşleri değerlendirmiş ve açıklamalar yapmıştır. Ayetlerde secde yalnız Allah'a yapılacağı beyan edilirken buradaki secdenin ne anlama geldiği ile ilgili açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Zira ayetler arasında anlam bütünlüğünün bulunması için bu ayetlerin telifi zorunluluk arz etmektedir. Ona göre secde tek başına ibadet anlamı taşımamaktadır. Çünkü yaratıklardan birine yani Adem'e secde edilmesi emredilmekle beraber eğer bu tek başına ibadet anlamı taşıyaydı o zaman her hangi birine ibadet edilmesi de mümkün hale gelirdi. Ayetlerde ibadet edilmeye layık olarak yalnız Allah zikredilmesine karşılık bu durumda Allah'ın dışındaki varlıklar da secde emrinden dolayı mabud olacaktı. Bu aşamada Mâtûrîdî secde kelimesinin ne anlama geldiği hakkındaki açıklamalara yer vermektedir. Buna göre;

a- Ayette geçen secde boyun eğmek anlamına da gelebilmektedir. Bu görüşü desteklemek üzere diğer açıklamalarda da olduğu gibi ayetlerden delilleri sıralamaktadır (Hac

22/18; Rahman, 55/6). O zaman bu boyun eğme de iki şekilde anlaşılabilir: Birincisi Allah Adem'i bazı özel bilgilerle donatmış, meleklerle de onun bu vasfı sebebiyle kendisine boyun eğmeleri emredilmiştir. Çünkü fazileti ve üstünlüğü bilinen kimseye boyun eğmek tabii bir durumdur. İkincisi, meleklerin kendilerince derece bakımından denk ya da daha aşağı bir konumda olan birine secde ile emredilmeleri kendilerinden daha üstün birine göre ciddi bir imtihandır. Sonuçta emri yerine getirenlerle getirmeyenler ayrılmış olacaktır. İblis gibi emre itaatsizlik edenlere elbette bunun bir yaptırımını olacaktır. Nitekim elçilerin davetine uyanlarla karşı çıkanlar arasında da aynı durum söz konusudur.

b- Ayette geçen secdenin gerçek anlamda olması: Bu durumda da iki farklı seçenekten söz edilebilir: Birincisi, secdenin sadece selamlama mahiyeti taşımasıdır. Başka ayetlerde beyan edildiği üzere cennette melekler bütün müminleri selamlayacaktır (Ra'd, 13/23-24). Adem'i selamlama ise insan adına bir ilki teşkil etmektedir. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi bu bir ibadet secdesi değildir. Nihayet selamlama anlamında secde insanlara yapılabildiği halde, ibadet anlamındaki secde Allah'tan başkasına caiz değildir. Bu durumda görünürde insanlara karşı yapılan secde fiili, aslında ibadet yönüyle de Allah için olur. Tıpkı Allah'a yaklaşma niyetiyle onun yarattıklarına iyilikte bulunma gibi. Ailesinin Yusuf'a karşı secdesi de bu anlama gelmektedir (Yusuf, 12/100). İkinci olarak, meleklerin Hz.Adem'e secde etmesi, insanların kabeyi karşısına alarak Allah'a secde etmesi gibidir ki bu durumda gerçekte secde Allah'a yapılmaktadır. Bu şekilde bir secde Hz.Adem'in ilk insan olarak yaratılışındaki üstünlüğünü ve farklılığını gösterme amaçlıdır.

Nitekim yaratılmışlara secde edilmesinin İslam'da yasaklanması hükmü sünnete dayanmaktadır. Zira müşriklerin putlara ibadet kapsamında secde etmesi hususu, sadece Allah'a karşı gösterilmesi gereken bir teslimiyet durumudur. Bu secde ibadet amacı taşımasa bile İslam'da yasaklanmıştır. Mesela bizzat kendisi kötü olmasa bile yapıldığında kötü sonuçlar doğurması ihtimaline karşılık bazı fillerin yasaklanması da böyledir. Putperest birine onur kırıcı bir şekilde davranılmamasının sebebi onun Allah'a karşı edep dışı bir davranışta bulunmasından endişe edilmesi nedeniyledir (Enam, 6/108; Mâturîdî, 2005, 1/419).

i- Meleklerin Adem'in Yaratılışına İtirazı Nasıl Anlaşılmalıdır?

Mâturîdî Hz.Adem ve yaratılışı meselesini işlerken meleklerin olumsuz davranışlardan uzak oldukları yönündeki kanaatin oluşmasında, meleklerin özelliklerinden bahseden ayetlerin (Tahrim, 66/6; Enbiya, 21/26-27; Nahl, 16/50) ve hadislerin belirleyici olduğunu söylemektedir. Ayrıca meleklerin günah işlediğine dair hiçbir elçiden nakledilmiş bir haber de bulunmamaktadır.

Müellif, Bakara suresi 30. ayette bahsedilen meleklerin yeryüzünde bir halife yaratılması hakkındaki itirazları ile ilgili görüşleri sıralamakta ve bu hususta açıklamalara yer vermektedir. Konu ile ilgili ileri sürülen görüşler kısaca şöyledir:

a-Bu meleklerin hatası kabilinden bir durumdur. Çünkü Allah'ın beyanını müteakip onun muradını sorgulama anlamına gelebilecek bir karşılık verme yaratıcıya karşı uygun bir hitap şekli değildir. Ayetin devamında bunun meleklerin bilgisizliğinden kaynaklanan bir durum olduğuna işaret edilmektedir. Nitekim Allah meleklerin bilmediği pek çok şeyi bildiğini beyan etmesinin ardından onları uyarma sadedinde iddialarında ısrarcı iseler o zaman eşyanın adlarını söylemelerini istemiştir. Neticede 32. ayette ifade edildiği gibi meleklerin bu konuda hatalarını anladıkları görülmektedir. Aksi halde meleklerin halife yaratma muradına karşı itirazlarının sonrasında onların eşyanın isimlerini söyleme hususunda imtihana tabi tutulmalarının bir açıklaması olmazdı.

b- Bazı alimler ayette geçen itirazın meleklerle değil İblise ait olduğunu bildirmektedir. Kelimenin 'melekler' şeklinde çoğul olarak gelmesinin hitabet açısından bir olumsuz durumu bulunmamaktadır. Yani tek kişiyi kastederek topluluğa hitap etmede dilsel yönden bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak Mâturîdî İblisin sorusu yüzünden meleklerin uyarılmasının mümkün olmadığını, fakat isyan derecesine ulaşmamış hususlarda ise kınanmanın olabileceğini bildirmektedir.

Mâturîdî bu yaklaşımları zikrettikten sonra kendi değerlendirmesini de şu şekilde yapmaktadır: Meleklerin konu ile ilgili bilgilerinin olmadığı Allah tarafından bilinmekle beraber, bilmedikleri şeyleri onlardan söylemesini istemenin de ilahi hikmete uygun düşmeyeceği noktasından hareketle buradaki durumun meleklerin yaptıkları bir hataya karşılık onların uyarılmasından ibarettir. Nitekim meleklerin hatalarına karşılık bir özür beyanı kabilinden kendilerine öğretilenden başka bir şey bilmediklerini söylemeleri bu kanaati desteklemektedir. Nitekim onların daha önce de bu tür bir yanlış içerisine girmiş olmaları da mümkün gözükmektedir. Mesela, Bakara 33'te Allah göklerin ve yerin gizli durumlarını en iyi bildiğini beyan etmektedir. Bu ifade sadece meleklerin değil, en düşük seviyedeki kâfirlerin bile bildiği bir durum olmasına rağmen onların itirazındaki hikmet, yanlış ve hataya karşı bir uyarı, dikkatli olmalarını istemektir. Nitekim Allah'ın elçileri de tıpkı melekler gibi günah işlemekten korunmuş olmalarına rağmen, zaman zaman zelle türünden hatalar yapmış ve bu hususlarda uyarıya muhatap olmuşlardır. Çünkü melekler ve elçiler kusursuz varlıklar değildir. Sadece Allah her türlü kusur ve hatadan münezzehtir (Âl-i imran, 3/131, İsra, 17/74-75; Enbiya, 21/29; Mâturîdî, 2005, 1/413 vd.).

Meleklerin itirazına sebep olan saiklerle ilgili şu ihtimaller ileri sürülmüştür:

a-Melekler Allah katında en değerli olduklarını bu yüzden de hiç kimseyi kendilerinden üstün tutmayacağını zannetmişlerdi.

b-Ateş ve topraktan yaratılanlardan daha bilgili olduklarını düşünmüşlerdi.

c-Kendi ibadetlerinin büyüklüğü yanında cin ve insanlardan asilerin de bulunduğunu bilmişlerdi. Bundan dolayı Allah onları önce ilimle sonra da secde ile imtihana tabi tuttu.

d-Melekler Allah'a ibadet edip onu överken başkasına gerek olmadığı kanaatine sahip olmuşlardı.

e- Allah melekleri koruduğu için onların itirazlarını zelle olarak değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü itirazları soru veya olumsuz değil ispat ifade etmektedir. Soru şeklinde oluşuna göre, ' insanlara bu kadar nimet verilmişken nasıl olur da sana isyan içeren davranışlara meyleder ve sana isyan ederler?' anlamındadır. Bir nevi kendileri verilen nimetlere karşı itaat ve ibadeti tercih etmişken, onların yaptığının şaşılacak bir durum olduğu anlamı taşımaktadır. İspat sadedinde olmasının anlamı, Allah'ın dilediğini yaratması bir zarar veya yarar aranmaksızın tamamen onun iradesi ile gerçekleşir, zatı ve fiilleri bu amaca yönelik değildir. Nitekim başka bir ayette Allah ve resulünün haksızlık edeceğinden endişe ettikleri sorusu da bu mahiyette olup şüphenin varlığına dikkat çekmektedir. Ayrıca fiilin başındaki soru edatının zaid olduğu da söylenmektedir (Mâturîdî, 2005, 1/415-416).

Meleklerin imtihana tabi olup olmadığı ve bu çerçevede günah işlemlerinin caizliği hususunda âlimlerin görüşlerini değerlendiren Mâturîdî, bir kısım âlimin meleklerin de günah işlemesinin caiz olduğunu söylediğini nakleder, buna delil olarak da korku ve ümit içerisinde olmaları, yaptıkları iyi davranışlar sebebiyle övülmeleri, bazen de ulûhiyyet iddiasında bulunma ihtimali gibi durumlarda uyarıya maruz kalabileceklerini zikretmektedir (Mâturîdî, 2005, 1/414-415). Melekler işledikleri fiilleri zorunluluk altında yapsalardı, o zaman bu fiiller övgü ve yergi kapsamında değerlendirilmezdi. Nitekim itaat günah işlemekten uzak durmak anlamına gelir. Günah işleme ihtimali olmayan biri için ayette (Tahrim, 66/6) meleklerin Allaha asi olmadığı gibi bir ifadeyi kullanmaya gerek kalmazdı. Günah işleme ihtimalinin varlığı sebebiyle meleklerin itaat ve ibadeti bir değer ifade etmektedir. Allah'ın koruması olmadıkça yaratıklarından hata ve kusurların zuhur etmesi ciddi bir durumdur. Melek veya resul gibi Allah katında değeri üstün olan varlıklar bile onun yardımını olmaksızın daima günah tehlikesi ile karşı karşıyadır. Zaten Allah bu kullarının küçük hatalar yapma ihtimalini bilmekte ve onlar da her fırsatta bu tür hatalar sebebiyle Allah'a sığınmaktadırlar. Nitekim meleklerde olduğu gibi, mertebesi yüksek olan bazı kulların bu tür fiilleri yapması bir yana onu zihninden geçirmesi bile uyarıya neden olmuştur (Tahrim; 66/1; Mâturîdî, 2005, 1/414-415).

“ İddianızda sadık iseniz...” ifadesinden, meleklerin fikir beyan etmekle mükellef olmadığı bir konuda bilgisizce söz söylemekten sakındırıldıkları anlaşılabilir. Seçkin kullar

bile bazen imtihana tabi tutulmaktadır (Hac, 22/52). Nitekim melekler imtihan gereği iradeleri dışında zihinlerine kendiliğinden gelebilecek düşünceleri Allah'ı tenzih ederek uzaklaştırmaya çalışmaktadır (Mâtûrîdî, 2005, 1/418).

2- Mâtûrîdî'nin Nesh Anlayışı ve Ayetlerin Telifinde Bu Yöntemi Kullanması:

İmam Mâtûrîdî ayetler arasında neshin varlığını⁸ kabul etmekte ve hatta neshin sahih hadisle de gerçekleştiğini söylemektedir (Mâtûrîdî, 2005, 1/421). Ancak O, nesh yöntemini benimseyenlerin bu kapsama dâhil ettikleri bazı ayetleri bu çerçevede görmemiş ve onları cem ve telif yöntemiyle açıklamıştır. Ona göre neshi inkâr edenler konunun içeriğini bilmediklerinden böyle bir yola girmektedir. Ayetlerin tamamen kaldırılması caiz olduğu gibi, bazı sebeplere dayalı olarak hükmünün ilga edilip tilavetinin bırakılması da mümkündür. Nesh fiilen gerçekleşmiş olup, sadece ayetin hükmüyle değil okunmasıyla da sevap elde edilmektedir. Ayrıca ilk hüküm zaruret haline, diğeri ise normal zamanlardaki duruma aittir.

Mâtûrîdî neshin hikmeti bağlamında ise, bu olayda müminleri imtihan etme amacı bulunduğunu, Allah'ın bir yerde emrettiğini başka bir yerde kaldırdığını ve bunun da hikmet dairesinde olduğunu, bedâ ile bir ilgisinin bulunmadığını beyan etmektedir (Mâtûrîdî, 2005, 1/531-532).

Konu ile ilgili verilen örneklerden biri içki hakkındaki ayetlerdir. Şimdi bunları inceleyelim:

a- İçkinin Yasaklanması ile İlgili Ayetler:

Kuranda içkinin yasaklanması ile ilgi dört aşama bulunduğu ve bunlardan Maide 90 ve 91. ayetlerle kesin bir şekilde yasaklandığı ve yine bu ayetin diğerlerini nesh ettiği ileri sürülmektedir. Bu ayetler şunlardır: Nahl 67: “*Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır.*” Bakara 219: “*Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür.*” Nisa suresi 43: “*Ey iman edenler! Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- ...namaza yaklaşmayın*” ve son olarak Maide suresi 90 ve 91. ayetler: “*Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?*”

Şimdi bu ayetlerin nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili Mâtûrîdî'nin yorumlarına bir bakalım: Mâtûrîdî İlk ayetle ilgili olarak öncelikle konu hakkında ileri sürülen görüşleri zikretmektedir. Bu görüşler arasında bazen kendi kanaatini belirtirken, bazen de eleştirmektedir. Buna göre, ayette geçen sekr, yani sarhoşluk veren içecek olan içki ile güzel rızık nasıl bir arada zikredilmektedir? sorusuna “Sizler hurma ve üzümlerden haram olan içki elde ediyor veya helal ve güzel rızık olan bu meyvelerden faydalaniyorsunuz” şeklinde getirdiği açılıma göre sekr, içecek elde edilen şey, güzel rızık ise yenilen hurma ve kuru üzüm olmaktadır. Bazıları sekri acemlerin içkisi olarak tanımlamıştır. Rızık ise şıra, sirke yaptıkları ve yedikleridir. Bazı haberlerde bu ayetin içkinin haram olduğuna işaret ettiği bildirilmektedir.

Mâtûrîdî de bu ayeti ‘hurma ve üzümünden yenmesi haram olan şeyleri üretiyorsunuz’ ve rızıkı haseneyi de ‘onlardan helal olanları yapıyorsunuz’, şeklinde açıklamaktadır. Bunun da Yunus 59. ayetteki gibi olduğunu söylemektedir. Veya bu, içkinin yasaklanmasından önceki dönemdeki nimetleri hatırlatmaktadır. Yani siz ondan içmek için şarap üretiyorsunuz

⁸ Nesh hakkında geniş bilgi için bakınız: Süleyman Ateş, Kur'an'da Nesh Meselesi, Yeni Ufuklar Neşr., ist., 1996; M.Sait Şimşek, Kur'an'da İki Mesele, Selam Yay., Konya 1987, s.83 vd. Ayrıca nesh ve müşkil arasındaki ilişki ile ilgili açıklamalar için bkz. Pak, Müşkil, s.324 vd.; Muhsin Demirci, Tefsirde Metodolojik Sorunlar, İFAV yay., İstanbul. 2011, s.140- 142.

ve içkinin dışında güzel rızık elde ediyorsunuz, demektir. Buradan hareketle bu ayetin de içkinin yasaklanması hususunda olduğu anlaşılmaktadır (Mâturîdî, 2005, 6/527 vd.).

İkinci ayetle ilgili yaptığı açıklamalar ise şöyledir: İçkinin haram kılınmazdan önceki bazı faydaları haram kılındıktan sonraki günahından çok daha küçüktür. İçki ve kumarın büyük günah olması meselesine gelince bunlarla meşgul olmaktan dolayı Allah'ı zikrin ve ibadetlerin terkedilmesi, haram ve çirkin işlerin yapılması durumu vardır. Fayda olarak görülen şeyler ise ticaret, kazanç elde etme ve lezzetinden tatma gibi şeylerdir.

Ayetle ilgili iki görüş bulunmaktadır: İlki bu ayetle içkinin haram kılınmasıdır. Büyük günah olarak sayılan içkinin haramlığına da Araf 33. ayeti delil getirilmektedir. Bu ayet günah işlemeyi haram kılmıştır. Bu durumda ayette geçen içki ve kumarın her ikisinde de büyük günah bulunduğu ifadesi, bunların haram olduğunu ispat etmektedir. Bu durumda ayet, her ne kadar haram kılınmadan önce bazı faydaları olsa da, her ikisi de haram kılındığı için içki ve kumarda büyük günah bulunduğu anlamına gelmektedir.

Bazıları ise ayette faydadan söz edilmesini haram kılınmadığına delil saymışlar ve bunun daha sonra nazil olan Maide 90. ayetle haram kılındığını söylemişlerdir. Mâturîdî bu konuda daha genel bir çerçevede meseleye yaklaşmaktadır ve ona göre bu ayette her ne kadar muhtaç kimselere bazı yararlar sağlasa da kumar kesin olarak yasaklanmıştır. Bu ayette kumarla birlikte zikredilen içkinin de öncelikle yasaklandığı görülecektir. İçki de de birçok zararlar bulunduğu ortadadır.

Mâturîdî sonuç sadedinde bize düşenin ister bu ayetle isterse de diğer ayetlerle haram kılınmış olsun, içki ve kumarın haram olduğunu bilmektir, der. Bunlardan uzak durmalı, onlardan faydalanılmamalıdır. Bu gün içki faydalanmanın dışında eğlence için içilmektedir. Bu tür davranışlar da yasaklanan işlerdendir. Daha sonra içkinin zararlarını sıralayan Mâturîdî son olarak da yasaklanmasının sebebini olumsuz sonuçlarından dolayı bizzat içkinin kendisi olduğunu söylemektedir (Mâturîdî, 2005, 2/117).

Nisa suresi 43. ayete gelince buradan sarhoşken namaz kılınan mekâna yaklaşmayın ya da namaz kılmaya yaklaşmayın, anlamı çıkmaktadır. Bu ayet sarhoşken namaz kılınmasını yasaklamaktadır. Yani namazda yerine getirilmesi gereken farzların terkedilme korkusuyla namaza yaklaşmak yasaklanmıştır. Okunurken sözlerin karıştırılması meselesinden dolayı Allah namazı değil, sarhoşken namaz kılmayı yasaklamıştır. Yani yasaklamanın illeti sarhoşluktur. Bu ayette namaz kılınan yerin saygınlığı sebebiyle sarhoş kimselerin bu mekânlara yaklaşması yasaklanmışsa eğer, onun bu halde namaz kılması daha kuvvetli bir şekilde yasaklanmış olmaktadır. Ne söylediğinin bilinmesi, farzın eksiltilmemesi veya ona haram bir şeyin ilavede bulunulmaması şeklinde olmaktadır. Bu namazı bozar. Sarhoşun sarhoşluğu sırasında hata yapması küfrü gerektirmez, çünkü onun bunu kusur olarak söylemiş olduğunu göstermektedir (Mâturîdî, 2005, 3/187).

Son olarak Maide 90-91. ayetlerde içkinin haram kılınmasına dair delil bulunmaktadır. Rics haram demektir ve şeytanın davet ettiği şey de haramdır. Nitekim Bakara 219'da beyan edildiği üzere helal ve mübah olan şeyde günah bulunmaz. İçkinin haram olduğunu gösteren bir husus da onun Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymasındır (Mâturîdî, 2005, 3/602 vd.).

b-Vasiyet Meselesi ve Nesh

Bakara 180: *“Birimize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal bırakacaksa anaya, babaya, yakınlarına uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur.”*

Bakara 181: *“Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah (her şeyi) işitir ve (her şeyi) bilir.”*

Maturidi bazı âlimlerin bu ayetin miras paylarını açıklayan ayetle (Nisa 3/11) nesh edildiği, bir kısmı da nesh edilmediği görüşüne sahip olduklarını nakletmektedir. Bu da iki şekilde izah edilmiştir. Buna göre, ilki insanların İslam'a yeni girmeleri sebebiyle vasiyet öngörülmüştür. Vasiyetin öngörülmesi ise miras alamayacak olanlara has bir durumdur. Varise vasiyet yapılabileceğini diğer ayette sayılanlardan başkalarına vasiyet etmeleri gerektiğini söylerler. Buradaki emir ayette sayılmayanlarla ilgilidir. Ancak “kütibe” farz olmayı gerektirdiği için dost edinilmesi yasaklanan kimselere (Tevbe, 9/23, Mücadele, 58/22)

vasiyet emri de mümkün gözükmemektedir. Farzîyet dostluğu da zorunlu kılacaktır. Bu durumda vasiyet de dostluk da yasaklandığına göre bu ayetin nesh edilmiş olduğu görülmektedir.

Bir kısım âlimler ise bu ayetin hem varis olacakları hem de olmayacakları kapsadığını söylemiştir. Nitekim vasiyetin gerekli kılınması onun farz olduğunu beyan etmektedir.

Bu ayetin neshe konu olması hususunda görüşleri sıralayan Mâturîdî, burada ayetin ayeti nesh etmediğini şu şekilde açıklamaktadır: Neshin var olduğuna delil olarak Nisa 11. ayete göre miras vermeyi emreden ayeti ileri sürenler, burada emredilen hususu yerine getirmeme hakkının olmadığını söylemektedir. Mâturîdî bu noktada neshten söz edilemeyeceği hususunu iki delile dayandırarak ayetlerin arasını telif etmektedir. Buna göre ayette geçen emir bir tavsiye niteliği taşımaktadır. Burada hak başkalarına verilmiş bağımsız bir hak gibi düzenlenmiştir. Yani mirasla kararlaştırılıp daha sonra mirasla birlikte ortadan kaldırılan bir vasiyet bulunmamaktadır. İkncisi de Nisa 12'de "vasiyet ve borçtan sonra" ifadesi, mirasa vasiyetten sonra sahip olmayı şart koşturmuştur. Yani mirasın hükmü vasiyet şartıyla karara bağlanmıştır. Netice olarak vasiyet hükmü devam etmiş olmaktadır.

Neshin olmadığı hususunda bir başka delil ise Nisa 11. ayetteki emir, mirastan pay alamayan ve mirasçılardan olmayanlar hakkındadır.

Mâturîdî ayetle değil de varise vasiyetin gerekmediğini beyan eden hadis ile hükmün ortadan kaldırılmış olduğunu söylemektedir. Ona göre sünnet kitabın hükmünü nesh edebilir. Bu hadis her ne kadar haber-i vahid ise de asırlar boyu hiçbir tenkide uğramadan geldiği için fiili tevatür vasfı kazanmıştır (Mâturîdî, 2005, 2/17- 19).

181. ayette vasiyeti kişisel arzularına göre işittikten sonra düzenleyen veya değiştirenlerin günaha girdikleri beyan edilmektedir (Mâturîdî, 2005, 2/21).

c- İnsanların İçlerinden Geçen Duygu ve Düşüncelerden Hesaba Çekilmeleri:

Bakara 284: *"Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır. İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir, sonra dilediğini affeder, dilediğine de azap eder. Allah her şeye kadirdir."*

Bakara 286: *"Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir..."*

284. ayette insanın içerisinden geçirdiği duygu ve düşüncelerden hesaba çekileceği bildirilmektedir. 286. ayette ise Allah'ın insana kaldıramayacağı şeylerden sorumlu tutmayacağı beyan edilmektedir. Mâturîdî ayetleri şöyle telif etmiştir: İlk ayetle ilgili olarak bazı âlimlerin ayetin devamında gelen "dilediğini affeder" kısmının yukarısını nesh ettiğini söylemesine karşılık o, burada bir neshin bulunmadığını zira böyle olsa o zaman bir şeyi sonradan fark edip vazgeçme durumunda kalınacağını ve bunun da işin sonuçlarını bilemeyen bir kişi için söylenebileceğini ifade etmektedir. Ayette hem cezalandırma hem de bağışlamanın birlikte gelmesi mümkün değildir. O zaman ayeti nasıl anlamamız gerekir? Mâturîdî önce bu konudaki görüşleri sıralamaktadır. Bu görüşlerden birisi Hasan Basri'ye aittir ve o, ayette ifade edilen durumu zihne kendiliğinden gelen değil de kalbin karar verip azmettiği şey, olarak izah etmektedir.

Bir başka yaklaşım ise burada takdim- tehir bulunduğu yönündedir. "Ev" edatı "vav" yerine kullanılmış olabilir. Buna göre anlam, içinizde gizlediğiniz duygu ve düşünceleri daha sonra açıklarsanız, o zaman Allah bunlardan sizi hesaba çekecektir, şeklinde olmaktadır.

Bir başka ihtimal de, içinize gelen bu düşünceler, düşünce olarak kalmayıp onları yapmak için bir kararlılık içine girerseniz ve yapmaya karara verirseniz, demektir. Yusuf kıssasında geçtiği gibi (Yusuf 10/24) Züleyha ona karşı hislerini içinde tutmamış, davranışa yönelmiş ve buna karşılık Yusuf ise iradesiz bir şekilde nefesine doğan düşüncelerine meyletmemişti. Mâturîdî netice olarak ayette geçen duygu ve düşüncelerle ilgili olarak insan içine doğan, kalbine gelen duygu ve düşüncelerden değil, kesin ve kararlı bir şekilde yapmaya azmettiklerinden sorumlu tutulacaktır. Nitekim ayetin devamındaki affetme ve cezalandırma

da buna delil olmaktadır. Buna göre ayette nesih durumu yoktur ve bir bütün olarak birbirini desteklemektedir (Mâturîdî, 2005, 2/289-290).

286. ayette ‘Allah’ın hiç kimseyi gücünün yettiğinden fazlasıyla sorumlu tutmayacağı’ ile ilgili olarak, orada geçen “vüs’at”ı Hasan Basri’nin ‘helal ve meşru olan’ şeklinde açıklamasına karşılık, âlimlerin bu yorumu uygun bulmadığını, çünkü Allah bir kimseyi bir şeyle sorumlu tutarsa onun zaten helal ve meşru olacağını aktaran Mâturîdî, buna ilave olarak tenkit sadedinde şunu söylemektedir: Bu yorum Maide suresi 4. ayette geçen ‘tayyibât’ kelimesine helal şeyler demeye benzer. Nitekim bir şey helal kılınmışsa tayyib, tayyibse helal olur. Ayetteki vüs’at da aynı şekilde olup bu kapsama girerse mükellef tutulur, yoksa olmaz.

Ayette geçen vüs’at ile ilgili olarak istitâatın fiilden önce mi yoksa sonra mı olduğu ile ilgili açıklamalara yer veren Mâturîdî, Mutezilenin aksine bu durumun fiille birlikte olduğunu söyler. Mâturîdî istitâatı iki şekilde ele alır: Biri durum ve oluş sebepleri, diğeri de fiile ait olan istitâat (güç yetirme) . Bunları detaylı bir şekilde örneklerle açıklayan Mâturîdî, sonrasında insanın gücünün yetmediği durumlarda da sorumlu tutulmasının mümkün olup olmadığı konusuna açıklama getirir. Ona göre bir işi yapma imkânlarından mahrum bırakılan bir kişinin sorumlu tutulması mümkün olmazken, tıpkı kâfirin inanma imkânına sahip kılındığı halde başka şeylerle oyalanıp bunu gerçekleştirmemesi gibi imkân verildiği halde o işi yapmayı verilen imkânları başka yerlerde harcadığında bundan sorumlu olacaktır. (Mâturîdî, 2005, 2/293).

Her iki ayet birlikte değerlendirildiğinde aralarında herhangi bir tutarsızlık olmadığı görülmektedir. İlkinde kişi kalbe gelen düşünceleri yapmayı kararlaştırdığı zaman sorumlu olurken, ikincisinde insanın gücü dâhilinde olan şeylerden sorumlu olacağı beyan edilmiştir. İnsan gücünü aşan ve kendisine imkân verilmeyen alanlarda sorumlu tutulmadığı anlaşılmaktadır.

d-Savaşa Müminlerle İnkarcıların Güç Oranları ile ilgili Ayetler:

Enfal 65: “*Ey nebi! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kâfire) galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kâfir olanlardan bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur.*”

Enfal 66: “*Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti; sizde zayıflık olduğunu bildi. O halde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) ikiyüz kişiye galip gelir. Ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah’ın izniyle (onlardan) ikibin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.*”

Ayetlerin ilkinde sabırlı yirmi kişinin iki yüz kâfire karşı gelebileceği veya yüz kişinin bin kişiye galip geleceği bildirilirken, ardından gelen ayette ise yükün hafifletildiği böylece yüz kişinin iki yüz kişiye bin kişinin iki bin kişiye galip geleceği beyan edilmektedir.

Mâturîdî bu ayetlerle ilgili olarak herhangi bir nesh olayından açıkça söz etmemekte ve konu ile ilgili görüşlere yer vererek açıklamalar yapmaktadır. Buna göre ayette emir manası bulunmaktadır. Yani ayet sizden iki yüz kâfire karşı galip gelecek yirmi sabırlı Müslüman bulunsun, demektir. Delil olarak da bir sonraki ayette geçen hafifletme ifadesi gösterilmektedir. Nitekim bu ifade olayın bir emir ve azimet olduğu sonucuna götürmektedir, aksi halde hafifletme eyleminin bir anlamı kalmaz.

Bazıları bunun bir vaad olduğunu söylemektedir. Buna göre, eğer onlar düşmanlarına karşı sabır ve sebat gösterirlerse düşmanlarına galip geleceklerdir. Bakara 249. ayet de bu anlama gelmektedir. Burada bir emir söz konusu değildir. Müslümanların sabır gösterirlerse eğer galip gelecekleri haber verilmektedir. Ayet vaad ve haber içermektedir. Bu noktada Mâturîdî, bunun haber değil, emir manası taşıdığını, nitekim ayette geçen hafifletilme beyanın da bunu gösterdiğini söylemektedir.

Ayette geçen “Allah sizde zayıflık olduğunu bildi ” ifadesi, Allah onda bir oranındaki müminin kâfirlere karşı savaşması hususunda onlardaki zayıflığı biliyordu. Yirmide bir oranına gelince Allah onlardaki zayıflığı bilerek savaşı emretti. Çünkü nefisler O’na ait olduğu için dilerse ölümle, dilerse de savaşta öldürülmekle canlarını alması onun adaletinin bir icabıdır. Ayetteki hafifletme ise onun rahmeti ve lütfunun bir gereğidir. Bu şekilde bir

emir imtihanının varlığına işaret etmektedir. Allah kullarını bazen kolaylıklarla, bazen de çetin zorluklarla imtihan etmektedir. Bundaki hikmet ise bütün varlıkların onun olması ve onların dilediği şekilde hayatlarına son vermesidir (Nisa, 3/66). Eğer bunda bir hikmet bulunmasa, o zaman emretmenin bir anlamı olmazdı.

İkincisi, Allah onların zayıflığı ile ilgili durumu ezelde bildiği gibi, meydana geldiğinde de ona şahit olmaktadır (Muhammed, 47/35).

Ayetlerde sayıların tahdid (sınırlama) içerdiği söylenmektedir. Buna göre farklı sayıların zikredilmesi bir sınırlama olduğuna işaret etmektedir. Aksi halde bir kişi ile iki kişinin savaşması gerekirdi. Tahdid anlamı ayette zikredilen sayıya ulaştıklarında kaçma olamayacağına ve savaşmaları gerektiğine işaret etmektedir. Şayet sayının altında kalırlarsa o zaman savaşmaları zorunlu değildir (Mâturîdî, 2005, 5/255-256).

e-Eşi Ölen Kadının İddet Süresi:

Bakara 240: *“İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir”*.

Bakara 234: *“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır”*

Bu ayetlerde eşi vefat eden kadının beklemesi gereken süre ile ilgili zahirde iki farklı durumun olduğu görülmektedir. İlk ayette bir yıl gibi bir süre zikredilirken, ikinci ayette bu dört ay on gün olarak ifade edilmektedir. Ayrıca vasiyetin gerekliliği ile ilgili farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Mâturîdî her iki ayetle ilgili olarak ileri sürülen yorumları zikrederek konuyu değerlendirmiş ve sonuca bağlamıştır. Ona göre 40. ayetle ilgili iki durum bulunmaktadır. İlk 234. ayetle hükmü ortadan kaldırılmıştır. İkincisi de ayette eşi vefat eden kadının beklemesi gereken iddet değil, sadece vasiyet kısmı ayet (Nisa, 3/11,12, 176) ve hadislerle⁹ nesh edilmiştir. Fakat her iki ayete göre bu durumda olan kadının iddet müddeti dört ay on gündür.

Bakara suresi 234. ayetin 240. ayeti nesh ettiği konusunda görüşlere yer veren Mâturîdî, bir kısım âlimin ayetin tamamının nesh edildiği kanaatini aktarmakta, bunu da kocası ölen kadının bir yıl evde oturması ile ilgili Resulullah'tan gelen habere (Buhari, “Talak” 46-50; Müslim, “Talak” 124-125) dayandırmaktadır. Nitekim bu hadisten yola çıkarak gelenekte bu durumda olan kadınların bir bekleme âdetinin 234. ayetle nesh edildiği kanaatine varmıştır. Hâlbuki 240. ayet eşi ölen kadının bir yıllık nafakası ve buna dayalı vasiyetten söz etmektedir. Yukarıda beyan edildiği gibi vasiyet de hadislerle nesh edilmiştir. Böylece kocası ölen kadınların beklemesi gereken süre dört ay on gün olarak kalmıştır.

Ayette yasaklanan kadınların zorla evden çıkarılmasıdır. Yoksa kendiliklerinden çıkıp giderlerse bu durumda hiçbir vebal söz konusu olmayacaktır. Bu durumda izlenecek yol vasiyetin yerine getirilmesi ve bunu kabul edip-etmeme hususunda yararlanacak kişinin özgür bırakılmasıdır. Ayette miras yoluyla mesken hakkının düşmesi sonucu bu haktan yararlanma adına vasiyet yapılabileceğine işaret bulunmaktadır. Bu da hakkında vasiyetin yapılamadığı kişiler için geçerlidir (Mâturîdî, 2005, 2/185- 190). Eğer kadın evden çıkarsa vasiyeti reddetmiş olacaktır (Mâturîdî, 2005, 2/216).

Ayette belirlenen iddet sürenin hamile olup dört ay on gün dolmadan doğum yapanları kapsamadığı görülmektedir. Bu durumda hamile kadının çocuğunu dünyaya getirmesiyle iddet süresi bitmiş olmaktadır. İmam Mâturîdî de bu kanaattedir (Mâturîdî, 2005, 2/189).

⁹ “ Varise vasiyet yoktur” Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 186-187.

Sonuç

İmam Mâturîdî Te'vîlâtü'l-Kur'an adlı tefsirinde ayetleri ehl-i sünnetin inanç sistemi içerisinde bir bütün halinde incelemekte ve değerlendirmelerini bu doğrultuda yapmaktadır. Bu yöntem Kur'an'ın anlam bütünlüğü açısından hayati bir öneme sahiptir. Ayetlere parçacı yaklaşım detaylar içerisinde genel anlamın gölgede kalmasına yol açtığı kadar, bazen de anlam kaymalarına ve iç bütünlüğü bozan açıklamalara sahne olmaktadır. İmam Mâturîdî bunu iyi görmüş ve bir ayetin açıklamasını yaparken pek çok ayeti de referans olarak zikretmiş bir âlimdir. Ayetleri tevil konusunda son derece dikkatli ve ihtiyatlı davranan Mâturîdî, bazen sadece ayetlerle ilgili yapılan yorumları vermekle yetinirken, bazen de uygun bulmadıklarını eleştirmekte, kendi yorumunu ve tercihini eklemektedir. Tam olarak ne kastedildiği sadece nakille bilinebilecek konularda yorum yapmaktan kaçınan müellif, söz konusu meselenin ancak bir delille bilinebileceğini söylemekle yetinmektedir. Ayetlerle ilgili yaptığı tevilin sonuna mutlaka en doğrusunu Allah'ın bileceğine dair bir notu eklemeyi ihmal etmeyen Mâturîdî, bununla tevilin kesinlik taşımadığını ve kişisel bir yorum olduğunu ifade etmektedir. Bu onun tefsir ve tevil tanımlamasına ve ayırımına dayanmaktadır.

İmam Mâturîdî ayetler arasında zahirde var gibi görülen çelişki vehmini gidermede titiz davranmaktadır. O, ayetler arasındaki anlam bütünlüğüne olan hassasiyeti çerçevesinde çelişki vehmini gideren açıklamalara yer vermiş, müşkil durumu bulunan ayetlerin bir birini anlamca desteklediğini gösteren açıklamalar yapmış, anlama zorluğu çekilen yerleri nakli ve akli delillerle izah etmiştir. Bu çalışmada iki ana başlık altında incelenen tearuzun telifi konusunda onun metodunu anlamaya yarayacak kadar örnek verilmiştir. Bu alanda ilk başvuru olan yöntemin ayetleri anlam bakımından telif etme yani cem' ve telif olduğu bilinmektedir. Mâturîdî de bu tür ayetleri birlikte inceleyerek onlardan ne murat edildiğini açıklamakta ve aralarında birbirini nakzeden bir durumun bulunmadığını göstermektedir. Bunu bazen ayetlerde geçen kelime ve kavramları açıklayarak, bazen de ayette geçen ifadeleri tevil ederek yapmaktadır. Bu arada konu ile ilgili farklı görüşleri de yorumlarına katmaktadır.

Mâturîdî'nin aralarında tearuz durumu bulunan ayetleri uzlaştırmada başvurduğu yöntemlerden biri de neshdir. Nesh şartları arasında ileri sürülen hakiki çelişkinin varlığı Mâturîdî tarafından da kabul görmektedir. O, ayetin ayeti neshinden öte sahih hadislerin de ayeti nesh edebileceğini kabul etmektedir. Hatta neshi kabul etmeyenlerin meseleyi anlamadıklarını söyleyerek konu ile ilgili yeri geldikçe açıklamalar yapmaktadır. Mâturîdî ayetler arasında neshin vuku bulduğunu söylemekte ancak, âlimler tarafından neshin gerçekleştiği ileri sürülen bazı ayetlerde bunun olmadığını söyleyerek ayetleri telif yoluna gitmektedir. Bu da göstermektedir ki İmam Mâturîdî bu tür nesh vuku bulduğu söylenen ayetleri kendi içerisinde değerlendirmekte ve ona göre açıklamalar yapmaktadır. Ayrıca o bu konuda farklı görüşler varsa onları da değerlendirmektedir.

Mâturîdî ayetleri tevil ederken kendisinin sistemleştirdiği ilkeler doğrultusunda hareket etmeye özen göstermekte, buna ters düşen görüşleri eleştirel bir gözle inceleyip onları akli ve nakli delillerle tenkit etmektedir. Özellikle Mutezilenin görüşlerini isim vererek eleştirmektedir.

Mâturîdî'nin tefsiri ayetlerin bir bütün olarak ele alınıp açıklanması, nakli ve akli delillere yer vermesi, ehl-i sünnet düşüncesinin oluşmasında önemli katkıları olan ilkelerin en sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve dayanaklarının bilinmesi açısından kıymetli bir eserdir. İslam coğrafyasının büyük bir kesimini etkilemiş bu âlimin, bu günlerde Türkçeye çevirisi yapılmaya devam edilen tefsirinin ülkemizde yeteri kadar bilinmemesi üzücü olmakla beraber, bu tür çalışmalarla önümüzdeki dönemde daha iyi tanınır hale geleceği beklentisi bir o kadar da sevindiricidir. Bu tür çalışmalar aynı zamanda bu büyük imama bir vefa borcu olarak da değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1991.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an'da Nesh Meselesi*, Yeni Ufuklar Neşr., ist., 1996;
- Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul 1979.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul, 1996.
- Çetin, Abdurrahman, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2012.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, İFAV Yay., İstanbul, 1998.
- *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*, İFAV Yay., İstanbul. 2011.
- el- Mâturîdî, İmam Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Te'vilâ'tü'l-Kur'an*, (Tah. Mecdî Bâsellûm) Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- İşıcı, Yusuf, *Kur'anı Anlamada temel İlkeler*, Esra Yay., Konya 1997.
- İbrahim Halil, Süfyan Musa, *Tefsîru Ebi Mansûr el- Mâturîdî (Te'vilâtu Ehli's-Sünne)*, Dirâse, Menhecîyye, Tahlîliyye, Camiatü Yermûk, 2009.
- Kırca, Celal, *Kur'an'a Yönelişler*, Tuğra Neşr., İstanbul.
- Müslim, Ebu'l- Huseyin Müslim b. Haccac, *el-Camiu's-Sahih*, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2014.
- Pak, Süleyman, "Ayetlerde Çelişki Bulunduğu Vehmini Gidermede Kullanılan Yöntemler ve Bunların Değerlendirilmesi" Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Tokat, 2013, sayı 2.
- , *Müşkilü'l-Kur'an*, (basılmamış doktora tezi) Konya, 2000.
- Şimşek, M.Sait, *Kur'an'da İki Mesele*, Selam Yay., Konya 1987.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galib, *Camiu'l- Beyan fi Te'vili'l- Kur'an*, Müessesetü Risale, 2000.